УДК 340.12

Р. О. Кабальський
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФАКТ І НОРМА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО

Для сучасності є типовим протиставлення норми й факту, належного та існуючого. У зв'язку з цим актуальним є з'ясування сутності і змісту такої категорії, як «нормативний факт», що сприятиме усвідомленню механізму соціального нормогенезу.

Дослідженню проблеми соціальної нормативності велику увагу приділяли вітчизняні вчені різних напрямів, серед яких варто виділити соціологів (М.І. Бобнева, В.Д. Плахов, Є.М. Пеньков, С.В. Поросенков, П.А. Сорокін), теоретиків права (С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, М.І. Байтін, С.Н. Братусь, І.О. Ільїн, Н.М. Коркунов, Ю.В. Кудрявцев, П.Є. Недбайло), філософів (М.М. Алексєєв, А.М. Єрмоленко, О.А. Івін, С.І. Максимов, Ю.П. Солодухін). Крім того, дослідженням цієї проблеми займались також іноземні науковці, а саме: Ж.-Л. Бержель, В. Гьосле, Ж. Карбоньє, Г. Кельзен та багато інших.

У радянські часи панувала думка про соціальні норми як явища об'єктивні, було сформульоване поняття об'єктивних соціальних норм, під якими розумілись стійкі соціальні зв'язки, що повторюються та виникають у процесі соціальної діяльності людей з обміну матеріальними й духовними благами, виражаючи потребу соціальних систем у саморегуляції. Проте за такого підходу норма як вираження належного змішувалась із соціальними закономірностями, тобто з існуючим, створюючи ілюзію існування соціальної норми поза суб'єктом і незалежно від нього.

Норма має як прескриптивний, так і дескриптивний зміст: він віддзеркалює не тільки те, що має бути, а й те, що є, тобто норма несе в собі як контрфактичний (трансцендентальний), так і фактичний (онтологічний) зміст.

Можна констатувати, що сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння проблеми соціальних норм. Проте очевидно, що кожен із перерахованих поглядів є дещо однобічним і недостатнім, тому не дає відповіді на головне питання соціальної, а тим більше правової нормативності: чому та як саме соціальна норма є обов'язковою або, іншими словами, у чому полягає нормативна сила соціальних норм (чому суб'єкт має виконувати норму)? Адже описування соціальних фактів, виявляючи закономірності й намагаючись вивести звідти норму, відводить правознавству роль емпіричної науки. Звичайно, зв'язок норми та належного відзначався багатьма науковцями, але обґрунтування обов'язкової сили (елемент належності) соціальних норм на підставі їх повторюваності, по-перше, змішує повторюваність поведінки з універсальністю норм; по-друге, безпідставно виводить належне з існуючого; по-третє, за такого підходу певна модель поведінки стає нормою через її постійну повторюваність, проте залишається не зрозумілим, чому така поведінка постійно повторювалась до того, як набути статусу норми.

Очевидно, що відповідь на ці питання потрібно шукати у площині зв'язку категорій «належне», «норма», «нормативність». У зв'язку з цим цікавою видається позиція розглядати соціальну норму як логічне судження, як авторитетний припис належного, що містить сформульоване правило поведінки.

Отже, норма нерозривно пов'язана з належним. Проте під час розгляду норми як судження виникає питання про те, в який спосіб судження пов'язано з належним. Як уже відзначалося, деонтичне судження виражає певну цінність, на підставі якої робиться висновок про необхідність визначеної поведінки. Тобто норма (як деонтологічне судження) саме через цінність здійснює зв'язок зі сферою належного. Взаємозв'язок норми та цінності відзначав і український філософ права С.І. Максимов. Так, розглядаючи феноменологічну структуру норм права, він виділяв такі елементи, як «суб'єкт (той, кому адресована норма), момент цінності (що вона захищає) та об'єкт належного (те, що належить здійснити – права й обов'язки)» [8, с. 181].

Надзавдання норм – утримати інваріантність через творення меж варіативності. Інваріантість у нормах – це відсилання до цінності, яка стоїть за нею та в ній виражається, адже лише остання може володіти статусом абсолютності в культурі. Але цінність, так би мовити, інверсує цю абсолютність у нормі, підкріплюючи її своїм авторитетом. Норма ж, у свою чергу, є певним знаковим відображенням цінності, способом її вияву.

У науковій літературі відзначалась близькість категорій «належне» й «нормативне» [3, с. 20]. Так, найбільш яскраво цю тезу висловив Н. Неновські, який відзначав, що «належне передбачає й навіть вбирає в себе норму або, більш узагальнено, нормативне. Кажучи «належне», ми значною мірою розуміємо й «нормативне». Норма є способом вираження належного, його формою. Деонтичне зі свого боку є змістом норм. Деонтологічне об'єктивується через нормативне та набуває статусу незалежної щодо індивідуальної свідомості об'єктивації. Через норми належне стає реальністю. Або, іншими словами, норми є реальністю належного» [10, с. 106]. Тобто в процесі екстерналізації належного (відчуття цінності, уявлення про те, як належить бути) цінність як його певний згусток, інституалізуючись та опредмечуючись у соціальній реальності, стає інтегральним елементом соціальної норми. Цінність – це галузь значень нормативних суджень (соціальних норм).

Належне є специфічним феноменом соціального світу. Його немає в природі, поза людським суспільством. Належне існує в нормативній формі як правило поведінки, що адресоване суб'єкту і яке необхідно виконати. Воно має інтелектуальний та емоційно-ціннісний склад. Належне завжди є позитивною цінністю, що може сприйматися суб'єктом як автономна (така, що вільно визнається) або гетерономна (зовнішньо зобов'язальна). В останньому випадку належне існує у свідомості суб'єкта як об'єктивна реальність. Але й у цьому випадку належне (соціальні норми) виникає тільки в результаті діяльності соціальних суб'єктів, які й інтерпретують їх як об'єктивно-соціально-значущі норми. Тому за своїм об'єктивним значенням норма не є певним об'єктом, що існує не залежно від суб'єкта, а являє собою суб'єктивну кореляцію, яка виражає належне.

Отже, можемо констатувати взаємозумовленість норми та цінності. Так, з одного боку, цінність виявляється через норму (деонтологічне судження) і, будучи інтегрованою в останню, інтерналізується суб'єктом; з іншого боку, саме цінність, несучи в собі елемент належності, надає соціальним нормам загальнообов'язковість і загальнозначущість, тобто нормативність.

Нормативність не є виключно правовим явищем як за своїм походженням, так і за роллю в суспільному житті. Нормативність є первинною, вихідною властивістю соціальної матерії, зумовлюваною її внутрішньою потребою в упорядкованості й здатністю до самоорганізації. Нормативність характеризує як окремі соціальні зв'язки, так і весь суспільний розвиток загалом. Іманентна суспільству потреба в упорядкованості виявляється в нормативності суспільного розвитку. Нормативність як невід'ємна характеристика соціальної матерії може мати різні форми об'єктивації, однією з яких (найважливішою, але не єдиною) є

© Р. О. Кабальський, 2016

соціальна норма. Соціальне призначення й характеристики соціальних норм є похідними від соціальної нормативності загалом.

Норма як така в чистому вигляді не існує: вона завжди є нормою чогось (наприклад, нормою поведінки, нормою мови, нормою експлуатації тощо). Норма фіксується настільки, наскільки існує її матеріальний, «опредмечений» носій. Характерною рисою соціальних норм є те, що вони через свою «віртуальність», належність до ідеального виміру реальності позбавлені матеріальності в її фізичному значенні, хоча це не виключає їх опредмечення в матеріальних об'єктах.

Соціальні норми, як і належне, що вони виражають, є результатом соціальної діяльності людини. Виходячи з факту існування соціальних норм одночасно й у вигляді реалій, і у вигляді ідеальних образів, можна відзначити їх подвійність (білатеральність) як визначальну особливість їх буття. Така особливість дає змогу, по-перше, інтерпретувати соціальні норми як суб'єктивно привласнені реальні міри та, по-друге, слугує підставою для наступного суб'єктивного використання норм як засобу пізнання і практичного опанування дійсністю.

Варто відзначити, що проблема «нормативного факту» не є еклектичною конструкцією, вже досліджувалась у російській філософії першої половини XX століття. Так, зокрема, цим питанням займався Л.І. Петражицький, визначаючи нормативний факт як «такі складові частини інтелектуально-емоційних переживань, що визначають зміст і зумовлюють обов'язковість етичних і правових диспозицій» [11, с. 28]. Інший російський філософ М.М. Алєксєєв розглядав нормативні факти як «такі факти, які за своєю внутрішньою природою, за притаманним їм логосом зобов'язують до певних дій і вимагають їх … за внутрішньою логікою відповідного акту» [1, с. 152]. Проте в указаних філософських системах категорія нормативних фактів, на думку автора, не знайшла необхідної розробки і стала підґрунтям для подальших досліджень.

Безперечним є той факт, що цінності й норми права існують. При цьому їх існування має специфічний, ідеальний характер. Вони позбавлені кольору, смаку, ваги тощо. Адже якщо знищити всі примірники Цивільного кодексу, його норми не перестануть існувати, а цінність інституту власності не зникне. Цей факт давав підстави деяким науковцям стверджувати, що норми чи ідеї існують суб'єктивно, «всередині» нас самих, або наполягати на релятивній природі цінностей. Проте неможливо, щоб мільярди людей у різних відрізках часу та простору спрямовували свою свідомість на сприйняття чогось (наприклад, математичної теореми, релігійного догмату тощо), що існує лише у свідомості, і при цьому отримували однаковий, рівнозначний результат.

Індуктивне спостереження фактів передбачає судження про належне, які виражаються під час констатації того чи іншого факту. Більше того, сам даний у досвіді факт для того, щоб відрізнятися від гетерогенної континуальності всіх інших даних, має бути певною мірою сконструйований розсудком, який, у свою чергу, конструюється вказаною континуальністю. Тобто не можна протиставляти факт і судження: судження є необхідним конститутивним елементом, що формує й констатує факт [4, с. 223]. Радянський учений Г.А. Нанейшвілі виходив із протиставлення факту і права як двох видів дійсності. Різницю між ними він убачав у тому, що факт як дійсність є дещо таке, що збулося, є історичним, а дійсність права як належне оцінюється аналогічно істині математичних положень, про які кажуть, що вони значать. Момент єдності цих протилежностей, тобто того, яке збулося, що має часові характеристики існування, і того, що має значущість, полягає в тому, що право як належне має «претензію» на здійснення, воно прагне стати існуючим, утілитися в реальній поведінці людей [9, с. 14].

Якщо розуміти право як дещо абсолютно гетерономне, тобто нав'язане владою, повністю гетерономною відносно права, то під інтенсивністю правозастосування вже не розгледіти самої ідеї права. Якщо ж розуміти право як щось абсолютно автономне від влади, то право ризикує повністю розчинитися в системі моралі чи релігії. Залишається визначити, що право не є ні абсолютно автономним, ні абсолютно гетерономним, але черпає свою зобов'язальну силу з об'єктивних фактів, що самим своїм існуванням утілюють сутнісні позитивні цінності (правового чи морального характеру) і тим самим покликані виступати в ролі неперсоніфікованих джерел влади під час формування правової норми. Варто погодитись із думкою Г.Д. Гурвича, що це й призводить до ідеї «нормативного факту» [4, с. 142].

Жодна правова норма не є самодостатньою. Вона вказує на дещо більш об'єктивне, більш реальне та безпосереднє, ніж будь-яка інша норма, вона апелює до підґрунтя своєї зобов'язальної сили – нормативного факту – як прямого втілення цінності в соціальному факті, що може чуттєво сприйматися.

Нормативні факти, які розглядаються як ідеї-акції і як позачасові креативні цінності, що стали соціальними фактами й утілені в емпіричній дійсності, отримують своє обґрунтування в силу самого факту їх існування. Ці нормативні факти як соціальні реалії Г.Д. Гурвич ділить на два види: (1) нормативні факти союзу (єдності); (2) нормативні факти ставлення до Іншого [4, с. 166]. Указані два види нормативних фактів можна зіставити з традиційною для вітчизняної науки дихотомією публічного та приватного права. Так, щодо «нормативних фактів союзу» йдеться про соціальний взаємозв'язок, у межах якого члени союзу вступають у відносини один із одним через їх спільну участь у Цілому. Таке ціле є іманентним, а не трансцендентним щодо відносин між членами цього Цілого (займенник «Ми»). Щодо іншого виду нормативних фактів, то йдеться про соціальний зв'язок між двома особами, кожна з яких стверджується як трансцендентна стосовно подібних собі (займенники «Я», «Ти», «Ви»). Водночас іншими є цінності, що втілюються через «нормативні факти союзу» (трансперсональні цінності на кшталт безпеки, миру, екології) та «нормативні факти ставлення до Іншого» (персональні цінності на кшталт свободи совісті, цінність особистості тощо) [4, с. 167].

Правова реальність не становить якоїсь субстанціональної частини реальності, а є лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини. Світ права – це в основі своїй світ належності, а не існування. Унаслідок цього, як відзначав С.І. Максимов, «буття права – це особливий модус буття – «буття-належність». Отже, реальність права встановлюється не як факт, а в силу його значущості для людини» [8, с. 149]. Взаємозалежність між обов'язками та правами у своєму системному зв'язку породжує соціальний порядок. І саме такий системний зв'язок правових приписів, що передбачає «дійсність інших Я» (І. Фіхте) як центрів взаємопов'язаних прав та обов'язків, і надає праву загалом характер такого явища, яке за своєю природою пов'язане із соціальним життям [4, с. 135]. Проте правова дійсність для того, щоб стати помітною й доступною для спостереження, на відміну від матеріальної соціальної дійсності, потребує опори на попереднє визнання певних моральних і правових цінностей, що становлять тут точку відліку [4, с. 44]. За умови розуміння права як чистої «належності», як виключно нормативного елемента не береться до уваги те, що право, яке не має дієвості («фактичної нормативності», за висловом Еллінека), у певному соціальному середовищі, приписам якого ніхто не слідує, вже є не право в точному значенні цього слова, а просто певний постулат. Іншою помилкою, на думку Г.Д. Гурвича, є ігнорування того, що «чиста належність може мати лише апріорний зміст», тоді як правова норма, безумовно, має й емпіричний зміст, якому «ніяким чином не можна надати форми категоричного імперативу». Якщо ж, навпаки, розуміти право як «існуюче», як дійсний соціальний факт і ніщо, крім факту, то не береться до уваги те, що правова норма за своєю природою є критерієм оцінювання, а такий критерій абсолютно неможливо виявити у фактичній дійсності. Отже, право не належить повною мірою ані до сфери належного, ані до сфери існуючого, а є елементом певного

середнього (проміжного) рівня: сфери нормативних значень, що належать до соціокультурної дійсності.

На відміну від правового об'єктивізму, на думку автора, якою б не була продовжуваність повторення «факту», він може стати «нормативним фактом» лише за тієї умови, що із самого початку свого існування був пронизаний позачасовими цінностями, адже якщо він є формою матеріалізації ідеального (об'єктивація цінності в соціальну фактичність), то немає жодної необхідності в його повторенні для набуття фактом нормативної сили. Тобто повторюваність є наслідком нормативності, а не навпаки.

Правові оцінки та норми об'єктивуються за допомогою мови. Але це не значить, що єдиним і первісним засобом цього об'єктивування є закон як письмовий документ. Такими засобами є й усна мова, інші можливі знаки, а також фактичні дії людей, у яких утілюються оцінні характеристики та нормативні приписи. Текст закону – це також «мова», але вже «метамова», якою позначається первісна мова, те, що виражене за допомогою мови. Тому письмові акти – вже «метазнак» (знак знаку). Вони не є абсолютно необхідними для існування права. Право існувало й існує й у неписаній формі [10, с. 74–75].

Теза про те, що модус належності права не визначається текстом нормативно-правового акта, існувала у вітчизняній (радянській) юриспруденції давно. У 1983 році І.В. Грязін писав про те, що «правовий текст, як і будь-який інший, не має нормативної природи і є лише певним описом дійсних станів». Задаючись питанням про те, звідки ж походить модальність, автор припускав, що «тут можлива лише одна відповідь – із нормативної модальності, яка знаходиться в самому суб'єкті. Раціональна ж форма тексту цієї модальності не розкриває, а слугує лише каталізатором її вияву в суб'єкті» [3, с. 131–132]. Російський учений Ю.Є. Пермяков визначав модуси належності права як «оформлені в певну модель стани (образи) учасників спілкування, зумовлені їхнім сприйняттям одним одного й суб'єктивною здатністю знаходитись однин із одним у просторі спільного для них змісту (юрисдикції)» [12, с. 55].

Тобто ейдетичний смисл права передбачає не лише наявність самого правила поведінки, а, звичайно, й суб'єкта, якому це правило адресовано і яким воно інтерпретується як правове. Право, на відміну від суто об'єктивних феноменів, наприклад, законів природи, не може існувати безсуб'єктно. Якщо уявити гіпотетичний випадок, коли на землі зникнуть люди, то закони природи все одно будуть діяти, їх буття не залежить від наявності чи відсутності суб'єкта, який їх сприймає. Така ситуації щодо права виключається, оскільки дія права можлива лише через суб'єктів. Тому право передбачає наявність суб'єктів, котрі сприймають право, одночасно є носіями прав та обов'язків і їх інтерпретаторами.

Разом із тим і людина як соціальна істота – особистість, не може існувати без норми, причому мається на увазі не тільки норма у вузькому розумінні, а норма загалом – як порядок, спосіб життя, циклічність, закономірність, необхідність загалом. Людина має екзистенційну потребу в нормі [7, с. 184]. У людині можна виявити її інтегральну (але не субстанціональну) якість – відкритість світу, її незавершеність як створіння. На відміну від тварини, людина завжди долає свою видову та соціальну обмеженість, постійно трансцендентуючи, переборюючи наявні обставини. Оскільки «сфера належного» – це особливість власне людських дій, то й мораль, і право як найбільш розвинені нормативно-ціннісні системи, без яких людина не може бути людиною, є характеристиками її (людини) способу буття. Буття людини в модусі «як належить бути» є її буттям як суб'єкта, а те, що людина є суб'єктом, відрізняє її від природних об'єктів. Психічне визнання норми або бажання її здійснення перебуває у внутрішньому зв'язку з виявленою в нормі цінністю [9, с. 19].

Дією, через яку виявляється справедливість, є не безпосередня участь у діяльності, не інтуїція-акція, а визнання цінності справедливості [4, с. 130], яке можна розумітися як «особливе ставлення до цінностей, що зводиться до встановлення інтелектуального спілкування з ними» [1, с. 71]. Такий акт визнання становить сплав судження та дії, через що відбувається узагальнення й логізація ірраціональних якостей морального ідеалу. Г.В.Ф. Гегель, описуючи зв'язок мислення та волі, по суті, дав характеристику процесу інтеріоризації цінності в мисленнєвому акті: «Дух – це мислення загалом, і людина відрізняється від тварини саме мисленням. Проте не варто уявляти собі, що людина, з одного боку, мисляча, а з другого – воліюча, що вона має в одній кишені мислення, а в другій – волю, бо це було б порожнім уявленням… Воля – це особливий спосіб мислення: мислення, що переводить себе в буття, як потяг надати собі буття. Цю відмінність між мисленням і буттям можна висловити так. Мислячи предмет, я перетворюю його в щось суттєве й безпосередньо моє, адже лише в мисленні я в себе, лише розуміння – це проникнення в предмет, що більше не протистоїть мені» [2, с. 25]. Дійсність факту виявляється в причинному зв'язку явищ, тоді як дійсність права – лише в акті логічного визнання. «Норму ми визнаємо логічно, – пише Г.А. Нанейшвілі, – в акті її осмислення, оскільки через цей акт ми пізнаємо смисл і зміст норми» [9, с. 20].

Ю.Є. Пермяков уважає, що «модальність і сама можливість правового судження задаються передусім уявленням про те, якою предметністю володіє інший… У сфері права такою предметністю є статус, правове становище, що опосередковує зв'язок суб'єкта з реальністю» [12, с. 60]. При цьому, знову ж таки, можливість існування спільної галузі значень, як було показано раніше, забезпечується мовою – функцією інтерсуб'єктивної реальності.

Нормативність артикулюється в мові, через мову вона набуває загальності, стає можливим зробити зміст норми спільним для невизначеного кола осіб. Ж. Карбоньє відзначав, що «схожість права та мови є очевидною. І те, й інше – це засоби спілкування людей, що визначаються правилами, які мають примусову силу. Будучи явищами соціальними, мова та право водночас є явищами нормативними. Мова була необхідною для формування права, вона дала змогу поставити на місце фактичного примусу абстрактно сформований наказ, розрахований на невизначену кількість випадків, тобто створити норму» [5, с. 47].

Будь-яка норма, будь-яка належність уже передбачає цінність як свою основу, тоді як самі цінності знаходяться у взаємозалежності як в аспекті існування, так і в аспекті належності. Норми (належне), навпаки, передбачають здійснення в бутті тих цінностей, які слугують їм основою. Вони утворюються з припущення про небуття чи неповне буття цінностей. Отже, всяка норма є ціннісним судженням, яке оцінює існуюче за критерієм його відірваності від цінності й передбачає розрив між цінністю і дійсністю – розрив, який не може бути даним у самому інтуїтивному сприйнятті цінності [4, с. 315]. При цьому акт судження полягає в перерозподілі сфер активності й перерозмежуванні вимог кожної зі сторін, зрештою, в корегуванні несправедливих дистрибуцій у випадку, коли активність однієї сторони зазіхає на сферу дії інших сторін. Із цього погляду акт судження полягає у відокремленні, визначенні «частки», належної одному, і «частки», належної іншому. Тобто судження є тим, що розподіляє, відокремлює [14, с. 186].

Норма як деонтичне судження саме через цінність здійснює зв'язок зі сферою належного. Коли норма права розглядається як судження, юриспруденція та логіка зливаються, адже й логічне визначення норми виходить із того, що норми – це «всі припущення, які виражають, що чому-небудь належить бути, незалежно від того, виражають це в категоричній формі чи як припущення, рекомендацію, побажання» [6, с. 178]. Норми є реальністю належного, а цінності – галуззю значень нормативних суджень (правових норм). Зв'язок між сферою належного та сферою існуючого (або цінності й дійсності) здійснюється через людину, яка, з одного боку, через свою тілесність є зануреною у світ речей (сферу існуючого), а з іншого – через свідомість має постійну схильність до трансцендентування, намагання вийти «по той бік».

Отже, з огляду на запропоноване розуміння нормативності як соціокультурного феномена можна зробити висновок, що правова нормативність є функцією правової системи, яка полягає в упорядкуванні (врегулюванні) її структурних елементів, зокрема суспільних (правових) відносин. Нормативність права – це визначальна риса права, яка, ґрунтуючись на рефлексивній здатності людини, є способом об'єктивації (формою) правового належного (правових цінностей) та зорієнтована на виникнення відношення належності певних моделей поведінки в соціальних суб'єктів. Разом із тим нормативність характеризується рефлексивним поєднанням загальнообов'язковості й загальнозначущості права для необмеженого кола суб'єктів, які задаються елементом належності, закладеним у нормі (чи в іншому носієві) через інтегровану нею цінність.

Якщо цінності розуміються інтелектуально, то вони вхоплюються саме в той момент, коли виявляються у фактах, зокрема у фактах реальної людської поведінки [4, с. 315]. Звісно, нормативна цінність не може бути самоочевидним фактом, що ґрунтується на наявних суспільним відносинах. Окремий факт для набуття якості «нормативності» проходить процес інтерпретації як «праці мислення, що полягає в розшифровці смислу, що стоїть за очевидним смислом, у розкритті рівнів значення, які містяться в буквальних значеннях» [15, с. 18]. Тут варто погодитись із російським теоретиком А.В. Поляковим, що «норми утворюються в результаті інтерпретацій різних нормативних фактів, джерел норм права, які мають зовнішньо об'єктивовану, знакову форму» [13, с. 194]. Через процес інтерпретації цінності інтегрованою нормою здійснюється осмислення (усвідомлення) нормативності права. Як відмічає П. Рікьор, «сама праця з інтерпретації долає культурну віддаленість, дистанцію, що віддаляє інтерпретатора від чужого йому тексту, щоб поставити його на один із ним рівень і так включити смисл тексту в розуміння, яким володіє інтерпретатор. Долаючи цю відстань, ставши сучасником тексту, інтерпретатор може присвоїти собі смисл: із чужого він хоче зробити його власним; розширення саморозуміння він має намір досягнути через розуміння вже зробленого іншим» [15, с. 4, 25].

Література

1. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н.Н. Алексеев. – СПб. : Лань, 1999. – 256 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Г.В.Ф. Гегель ; пер. з нім. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.
3. Грязин И. Текст права (опыт методологического анализа конкурирующих теорий) / И. Грязин. – Таллинн : Мысль, 1983. – 223 с.
4. Гурвич Г.Д. Философия и социология права: Избранные сочинения / Г.Д. Гурвич. – СПб. : Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. – 848 с.
5. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье. – М. : Прогрес, 1986. – 352 с.
6. Кнапп В. Логика в правовом сознании / В. Кнапп, А. Герлох. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.
7. Козловський А.А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А.А. Козловський. – Чернівці : Рута, 1999. – 295 с.
8. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : [монография] / С.И. Максимов. – Х. : Право, 2002. – 328 с.
9. Нанейшвили Г.А. Действительность права и опыт обоснования нормативных фактов / Г.А. Нанейшвили. – Тбилиси : Издательство Тбилисского университета, 1987. – 104 с.
10. Неновски Н. Право и ценности / Н. Неновски. – М. : Прогресс, 1987. – 248 с.
11. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности : [монография] / Л.И. Петражицкий. – СПб. : Типография М. Меркушева, 1910. – Т. 1. – 1910. – 758 с.
12. Пермяков Ю.Е. Модусы правового долженствования и форма правовых суждений / Ю.Е. Пермяков // Вестник Самарского государственного университета. Серия «Философия». – 2004. – № 1. – С. 55–62.
13. Поляков А.В. Общая теория права / А.В. Поляков. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 642 с.
14. Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К. : Дух і літера, 2002. – 216 с.
15. Рикёр П. Конфликт интерпретаций / П. Рикёр. – М. : Медиум, 1995. – 412 с.

Анотація

Кабальський Р. О. **Факт і норма у сфері соціального.** – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню нормативності як особливого феномена соціальної реальності. Автором доводиться, що питання про основоположні закономірності протікання процесів у природі та суспільстві існувало завжди, особливо коли соціальна реальність, нормативні засади й закони її функціонування отримали статус окремої проблеми. У зв'язку з цим запропоновано доцільність продовження дослідження проблеми нормативності в її соціокультурному вимірі. Автором з'ясовується співвідношення фактичного та нормативного як особливих феноменів суспільного простору. Доводиться взаємний вплив нормативних фактів із категорією норми й цінності. Запропоновано визначення нормативного факту та бачення його переходу в нормативну площину. Досліджено й запропоновано визначення правової нормативності.

Ключові слова: нормативний факт, норма, право, цінність, належне, загальнозначущість.

Аннотация

Кабальский Р. А. **Факт и норма в сфере социального.** – Статья.

Статья посвящена исследованию истории изучения нормативности как особого феномена социальной реальности. Автором доказывается, что вопрос об основоположных закономерностях протекания процессов в природе и обществе существовал всегда, особенно когда социальная реальность, нормативные основы и законы ее функционирования получили статус отдельной проблемы. В связи с этим предложена целесообразность продолжения исследования проблемы нормативности в ее социокультурном измерении. Автором доказывается связь и взаимозависимость нормативных фактов с категорией нормы и ценности. Предложены определение нормативного факта и видение его преобразования в норму. Исследовано и предложено определение правовой нормативности.

Ключевые слова: нормативный факт, норма, право, ценность, должное, общезначимость.

Summary

Kabalskyi R. A. **Fact and Norm in sphere of social.** – Article.

The article is devoted to the research of the history of the nature study of normativity as a special phenomenon of social reality. Although in the global philosophical thought the normativity as an independent philosophical category was hardly stood out separately, the author proves that the question of the fundamental laws of creation and existence of the universe, the laws of processes in nature and society has been always existed. With the development of the natural sciences and social sciences highlighting this issue acquired new meanings, shifting more in the social reality sphere. With the development of the world by means of natural sciences, social reality, normative principles and laws of its functioning, got the status of individual problems, resulting in the selection of a group of philosophers who were engaged in its study as opposed to natural reality. In connection with this it is suggested the extension advisability of the problem investigation of normativity in its sociocultural context. The article is devoted to research of the nature of normativity as a specific phenomena of social reality. The author proves the connection and interdependency of social normativity with the sphere of due which is implemented via a category of value. The definition of normativity as a social cultural phenomena is proposed.

Key words: normativity, norm, value, due, constraint, general significance.